

Skibsfarten mellem Kåløy i Norge og Thy

af Oskar Kaaløy

26. oktober 2001 fandt artiklens forfatter ved øen Kåløy en flaskepost, som var kastet ud ved Nr. Vorupør 15. oktober samme år. Han sendte svar, dog med postvæsenet, og dermed blev kontakten etableret med Skjoldborg Skolefritidsordning, en kontakt som har givet mange sjove oplevelser. Som man kan læse i artiklen, er kontakten mellem Thy og Kåløy ikke noget nyt, men i dag er det mere af lyst end af nødvendighed. Artiklen er oversat fra norsk til dansk af redaktionen, som har valgt at bevare ordlyden i de skriftlige kilder.

Centralt for denne beretning står øen Kåløy, der ligger ca. seks sømil (11 km) øst for Mandal, Norges sydligste by. Gården, som er omdrejningspunkt i den følgende tekst, er i dag på 9,3 hektar. Det meste er norsk grundfjeld, men gården har varieret i størrelse, idet naboer har været købt til eller solgt fra, efter hvordan tiderne har været.

Inden for øen ligger Harkmarksfjorden, som strækker sig fem km ind i landet. Den er skærmet af de foranliggende øer, som har beskyttet den mod overfald fra søsiden. Fjorden har forbindelse til Skagerrak og giver mulighed for transport af tømmer, bark og land-

Kåløy efter et maleri fra 1880'erne. Opført ca. 1750 og brændt 1973. Den store bygning til venstre er barkhuset, der blev rejst af Tønnes Tønnesen i 1850'erne, da egebark blev hugget op og udskibet til danske garverier.

brugsprodukter. Inderst i fjorden har der efter gammel overlevering ligget et stort og rigt handelssted, som imidlertid forfaldt i 14-1500-tallet. Korteste afstand fra Kåløy til Danmark er til Hanstholm og Thy-kysten med ca. 68 sømil (125 km). Denne afstand kunne tilbagelægges på en otte timers tid med gunstig vind og strøm.

Kåløy fik sin første beboelse omkring 1700 og havde derefter helårsbeboelse med korte afbrydelser frem til 1976. Herefter har den kun været beboet om sommeren. Stedet har kun haft én gård som bebyggelse. Det har været et sted med stor aktivitet, som har haft afsmittende virkning på fastlandet og nærtliggende øer. Denne aktivitet har ikke bare givet økonomiske virkninger til omgivelserne, men har også givet anledning til mange historier. Disse historier har gået fra mund til mund, så enkelte gange kan det være vanskeligt at fastslå, hvad der er reelt, og hvad fortællerne har lagt til gennem tiden. Men efter flere års granskning i diverse arkiver både i Norge og Danmark begynder der at tegne sig et billede af stedet og de folk, som boede her.

Eftersom denne artikel især skal beskæftige sig med »danskefarten«, har jeg valgt at begynde historien i året 1791, da Osmund Wil-lumsen og Berte Pedersdatter Skeie flytter til Kåløy med deres syv børn. Vi ved ikke meget

om Osmund Willumsen, men han havde været til søs i sine yngre år. Da han bosatte sig på Kåløy, var han fortsat involveret i skudefarten i mindre målestok, men ellers var det gårdens drift sammen med fiskeriet, som gav hovedindtægten. Det er først, da én af hans sønner træder ind i skudefarten, at denne aktivitet får central betydning og skaber øget velstand på Kåløy.

I 1880'erne blev mange folkeminder indsamlet i Harkmark, blandt andet flere historier om Anders Osmundsen, som var søn af Osmund og Berte. I det følgende vil vi begynde med denne mundtlige beretning, som den er fortalt fra slægtled til slægtled. Det er da heller ikke til at komme udenom, at denne form er den mest livlige og underholdende. De nedskrevne overleveringer er en blanding af norsk og dansk og vidner om, at kontakten med Danmark ikke var glemt, selv om der var gået flere år efter, at de to lande blev adskilt. Når det gælder faktuelle oplysninger, kan der nemt ske det, at de ubevidst tilpasses den tid, hvor man fortæller historien. Således fortælles det, at Anders Osmundsen sejlede ind i Limfjorden fra vest, hvilket først blev muligt efter havets gennembrud i 1825, og først ti år senere blev det praktiseret.

Efter den mundtlige overlevering vil jeg komme med en version, som bygger på de skriftlige kilder, vi hidtil har kunnet finde i danske og norske arkiver. Men først den mundtlige version:

Den mundtlige overlevering om Anders Osmundsen

I krigsårene 1807-14 boede Anders Osmundsen på Kåløy i Harkmark. Han var på den tid en mand i sin bedste alder, stor og stærk, rask og handlekraftig, og han førte sig som en stormand. Han var den sidste mand i bygden, som gik med langt hår, fortælles det. Håret

var tykt og let krøllet og lå som en vældig, mørkebrun løvemanke ned over ryg og skuldre. Og en løve blev han ofte kaldt, usædvanlig modig og snu som han var, når det gjaldt om at klare sig i en snæver vending.

Anders var »danmarksfarer« og havde en kutter, som egnede sig godt til den vanskelige sejlads over havet efter korn i krigsårene. Folk sagde, at kutteren »Haabet« var som Anders Osmundsen selv, let og smidig, stovt og stærk. Alle var enige om, at gamle Hans Eid havde overgået sig selv i at bygge en hurtig-sejler, da kutteren »Haabet« gled fra beddingen på skibsværftet i Eidsstranda, og det var også påkrævet, for turen var mere end vanskelig over til Fladstrand (nu Frederikshavn).

Det var i efteråret 1808. Kornhøsten viste sig at være svingende i Sørlandsbygderne, og mange familier, særlig blandt kystbeboere og smålandbrugere, kunne ikke som tidligere vente den almindelige vinterforsyning af korn fra danmarksskipperne. Udsigterne for vinteren var ikke lyse. Det var i første halvdel af september, at billige indkøb af den nye høst i Danmark var forventet. Men nu gjorde efterårsstormene, engelske orlogsskibe og svenske fribyttere sejladsen til »Norges kornkammer« så besværlig, at det ikke var tilrådeligt på denne årstid at sejle over i både og små fartøjer.

Rundt om i bygderne spurgtes det, at Anders Osmundsen skulle over efter kornlast, og talrige både lagde til ved bryggen på Kåløy. Det var folk fra Landøy, Skjernøy og fra fastlandsbygderne, som kom med rede penge eller med sølvsager, der skulle benyttes til køb af korn. Anders lovede at gøre sit bedste og tog imod de værdier, som blev betroet ham, men ansvar for penge eller last skulle han ikke have. Hans indsats ved at vove fartøj, liv og frihed var stor nok, blev der sagt.

Anders havde i sommerens løb sejlet flere ture over til Fladstrand og havde hver gang

Fladstrand set fra vandet. Citadellet til venstre i billedet var den eneste egentlige fæstning i Jylland nord for Fredericia. Pontoppidans Atlas 1763-81.

haft lykken med ombord. To gange havde han været skarpt forfulgt af en engelsk brig, men havde begge gange bjærget sig ind på grundt vand ovre ved den jyske kyst, mens vandsprøjtet fra kuglerne fløj hen over dækket.

Nu var Anders klar til at tage af sted igen. Med sin solide bådsmænd, »Store Valand«, og to raske sønner, Osmund og Tønnes, lå han sejlklar og ventede på en gunstig lejlighed. Stille og klart vejr brød han sig ikke om. Frisk vind og gråvejr skulle det være – da var der de største chancer for ikke at blive opdaget af englænderne, som lå på lur derude. Da det rigtige vejr indfandt sig, og signalet fra Eidsveten meldte klart farvand, satte han ved aftenstide til havs, mens hans kone Elen og et par små døtre stod på en høj og stirrede, indtil den sidste sejlstump forsvandt i det fjerne.

Efter en heldig overfart lå han i Fladstrand i ly af citadellets kanoner. Et par engelske orlogsskibe lå to dage i træk udenfor, og man var bange for angreb, men faren drev over, og Anders begyndte at laste.

Da vejret blev gunstigt, var det tid for hjemrejsen. Han ville gå forbi Skagen og sydover langs Jyllands vestkyst, indtil han fik højde nok til at udnytte den sydvestlige vind, som bar op mod Lindesnes med vinden agten ind. Den rute havde han ofte tidligere taget på hjemvejen. Længere inde i Skagerrak var man langt mere udsat for at møde svenske kapere og engelske vagtskibe. Det var ved aftenstide, at »Haabet« for en frisk brise gik så nær kysten, at man indover kunne skimte den lyse strandkant ved Jammerbugten. Valand og begge drenge gik til køjs. Anders var i et farvand, hvor han kunne føle sig tryk. Som

Udsnit omkring Fladstrand af Videnskabernes Selskabs kort fra 1793.

han stod der alene ved roret og i tankerne gennemgik alle muligheder, der kunne indtræffe, strøg blikket langs den lange rå af sejt asketræ – gul, blank og frisk som en nøddkerne. Det var et stykke træ, som man skulle lede længe efter for at finde magen til. Det havde groet inde i bunden af Harkmarksfjorden lige ved bækken over for Eivind Lians kværnhus. Han så for sig, at det lange, slanke, lysrette asketræ faldt – og at Valand hjemme på Kåløy brygge var i færd med at høvle det op til en rå så sej og stærk, at hverken vind eller vejr kunne knække den. Og nu var de svære bredfokke slået under, hvert sejl gjort

fast, lastkrogene surret, taljerne på plads og tampen klar. Ja, bare der blev vind nok, så kunne den komme, briggen, om det så var midt i Nordsøen – det skulle nok holde fra dæk til top – rifter eller skrammer fandtes hverken på sejl eller rig. Skuden var kølhalet, før den forlod bryggen på Kåløy, glat som et åleskind under bunden – og kornlast, det er noget at sejle på. Han kunne næsten ønske at prøve kræfter i en rigtig kapsejlad med briggen, som tidligere to gange havde sendt skud på skud efter ham, som var han en kulsort skarv fra Algier, ojj, den som bare havde grejet til at give svar på tiltale! Nej, sådan kunne det ikke nytte at tænke – tågen lettede, og vinden løjede af – det ville nok blive østlig vind, det var måske et varsel om flere dages ventetid her ved den danske kyst.

Det var blevet lys dag, da Valands vældige skikkelse viste sig i kahytstrappen. Han missede mod morgensolen og skændte godmodigt på skipperen, som havde ladet ham sove hele natten i stedet for at tage sin tørn ved roret, som gængs vagtskifte tilsagde. Men Anders Osmundsen sagde, at natten havde været så rolig og dejlig, at han havde vundet mere, end han havde tabt.

De to mænd tog deres morgenmad på dækket og lod skuden drive for den svage, vestlige strøm, mens de talte om udsigten til, at der skulle blive lejlighed til at komme over på den anden side af dammen. Valand, der var specialist som revfisker, foreslog, at de skulle lægge skuden ud på 40-50 favne vand, så stødte de nok på revtorsken. Og når de ikke havde andet at gøre, så...

For en svag, østlig brise lå »Haabet« om eftermiddagen med fokken hængende og duvede og drev ude på stenrevne, hvor torskene gik tæt. De fire mænd glemte for en tid alt og alle, optaget som de var af at trække store revtorske ombord. Et sådant fiskeri krævede tungt fiskegrej: tyk revsnøre med tunge

blyklumper og favnelang fangstsnøre med pilke og agn på krogene. At fiske nogle hundrede torsk varer ikke længe, når den bider godt. Men det slider på både hænder og ryg, og begge drengene havde givet op og var optaget af at rense fiskene, mens Anders og Valand med mellemrum tog fisk efter fisk, så hurtigt de kunne hale dem ind.

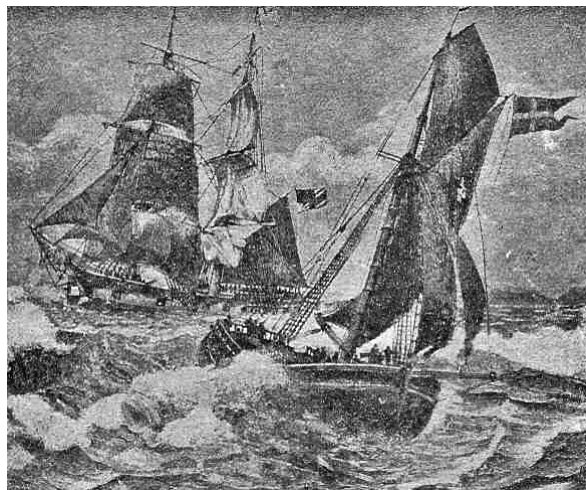
Det blev en tørn med godt vejr, længere end »Haabet«s mandskab havde ønsket. Dag efter dag gik med nordøstlig brise og roligt vejr, og muligheden for at fiske blev længere, end selv Valand havde håbet på. De søgte så småt nedover forbi Tornby strand og Løkken og gik i havn i Limfjorden under en flere dages nordøstkuling. De fik god tid til at rense fisken, salte den, pakke den i kasser og stuve dem til side på dækket, eftersom lastrummet allerede var optaget. Fisken havde givet et udbytte, der for Valands part var mere end den gode hyre, han fik på turen.

Da det rolige vejr holdt sig, tog Anders en fragt af flyttegods på dækket fra Limfjorden til Esbjerg. Dagene gik, og det trak hen i oktober, og endnu lå Anders og ventede på vind. Men en dag, da vinden holdt sig sydvestlig, stak han til søs og lagde kursen, så han havde højde for vinden, hvis den skulle gå om i nordvest. Lugerne var skalket, og alting nøje eftersat med henblik på alle eventualiteter. I dæmringen øgede vinden til kuling med høj sø og regntykning, rigtigt et ønskevejr for at undgå alle de gloende gab, som engelske krigsskibe kunne byde små norske kornskuder, som den nat sejlede på livet løs for at bringe korn hjem til et sultende folk.

Godt at have den rigtige højde, om nogle timer kunne han ændre kurs mod den norske kyst. Men hvad var det? Gennem regntykningen mente Anders og hans folk at kunne skimte et højrigget sejlskib i vindsiden. Anders tænkte på briggen, faldt af et par streger og tog hurtigt mål af situationen.

Det var en tremaster – et linieskib, som for små sejl holdt omtrent samme kurs som han selv. At det var en engelskmand, var der ikke tvivl om. Man havde ombord på englænderen også ændret kursen et par streger, og det var sandsynligt, at et varselskud snart kunne ventes. Tønnes tog roret. Han vidste besked. Den næste manøvre var indøvet så grundigt, at alle vidste, hvad de havde at gøre. Enhver bevægelse på kutteren kunne ses fra englænderen, og inden for et kanonskuds afstand, som de var nu, gjaldt det om ikke at vække mistanke.

Det var som om, de to sejlskibe tog mål af hinanden. Hvad var kutteren værd som beslaglagt bytte, og hvad kunne linieskibet præstere i kapsejlad? Det var de to spørgsmål, som mødtes midtvejs i den regntunge efterårsmorgen – og så var det som om, begge spørgsmål fandt svar i et kort glimt fra én af linieskibets kanoner. Et larmende højt skud gav kutteren ordren: »Læg skibet bi!« Kort tid efter forsøgte Tønnes at løbe kutteren op i vinden, men vendingen lykkedes ikke. Sejlene blafrede, og så måtte han opgive. Han løb igen i vinden og gjorde et nyt forsøg på at stagvende, men heller ikke denne gang lykke-

Knud Ellingsen, Paketten forfølges af engelskmanden.

des det at komme rundt – det så man tydeligt om bord i engelskmanden. Der var ikke andet at gøre end at slække skøderne og ved en kovending lægge kutteren over på den anden bov. Denne manøvre så også ud til at lykkes, men det tog tid, og samtidig fjernede kutteren sig hurtigt fra linieskibet.

Et nyt skud blev affyret, men den »dumme« besætning på kutteren lod som ingenting. I stedet faldt kutteren helt af for vinden, og i samme øjeblik fór en lang og smækker rå hurtigt og sikkert til vejrs, og straks efter slog en vældig sejlflyde ud, så kutteren næsten blev begravet af det overvældende pres fra sejlet. Den lettede sig dog hurtigt igen, og med vinden agten ind gik det i rasende fart hen over bølgekammene.

På linieskibet stod man i første omgang aldeles forbløffet over en så dumdrstig flugt, men i næste øjeblik strøg gasterne til tops, og få minutter efter var linieskibets bramsejl i træk, og skibet optog jagten, mens frontkanonerne tordnede løs, og kuglerne fløj faretruende omkring den flygtende sejl.

Ved en snedig manøvre, der ombord i engelskmanden måtte have taget sig ud som dårligt sømandskab, var Anders Osmundsen kommet så langt væk fra linieskibets kanoner, at han var næsten umulig at ramme i den høje søgang. Terningen var kastet og spillet i fuld gang. Indsatsen var livet – drengenes, bådsmandens, hans eget – livet og lykken i hans og mange andres hjem, mens de fleste ombord i engelskmanden sikkert betragtede jagten som en velkommen adspredelse i det ensformige hverdagsliv.

Kutterens manøvre var udført på en så dristig og udfordrende måde, at det ombord i engelskmanden vakte både latter og harme; der kunne ikke være tvivl om, at kutteren havde rangspersoner ombord. Det var tydeligt, at der fra linieskibets side blev lagt alvor i forsøgene på at skyde det lille fartøj i sænk.

Anders havde selv taget roret. Det gjaldt om at holde kutteren med vinden lige agten ind, så stod det vældige råsejl bedst i træk, mens »engelskmanden« med vinden agten ind ikke kunne gøre brug af hele sin enorme sejlføring. Den vildeste og mærkeligste kapsejlad, som de gamle kunne berette om fra de tider, tog sin begyndelse. Med al den sejlføring, som kunne bæres, lå det svære linieskib i kutterens kølvand, mens kugler og sprængstykker slog ned i søen rundt om kutteren eller fløj hen over hovederne på de forsvarsløse flygtninge. Da et sprængstykke rev en flænge i Anders Osmundsens hat, kastede han sig fladt på dækket og sendte Valand og drengene ned i kahytten. På dækket lå Anders time efter time med rortaljen i nærerne, mens kutteren fløj som en sky for vinden – ustandselig forfulgt af det brølende uhyre.

Da vinden tog til, og kutteren gravede sig dybere og dybere ned på grund af det overvældende sejlpres, lå Anders på dækket som en sæl på et fladt klippeskær. Bølgesprøjt slog over ham, så det var med den yderste kraftanstrengelse, han klarede styringen. Efter råb fra dækket kom Valand op i kahytslugen. »Kast de tunge fiskekasser overbord!« Valand forstod. Med en hurtighed, som man ikke ville tiltro en så stor krop, bøjede han sig forover i ly af den lave skanseklædning og lempede med tungt hjerte kasse efter kasse af den lækre revtorsk i havet. Der var ikke tvivl om, at kutteren lettede sig, og da sidste kasse var lempet ud, kiggede Valand agterud som for at måle afstanden.

Bare vinden ville dreje lidt til syd, så kunne kursen lægges nærmere Norges sydkyst, og vejen ind i skærgården ville blive kortere, men det var nødvendigt at holde vinden agten ind, hvis distancen mellem fartøjerne ikke skulle blive mindre. Der var ikke noget valg. Vejen til havn måtte blive lang eller kort. At skære aldrig så lidt ind mod

land var at give lineskibet vind i alle sejl, og så var slaget tabt.

Øjemål kan man ikke altid stole på, det var Anders Osmundsen helt klar over, men det var ikke til at tage fejl af, at afstanden var øget. Skydningen var ikke mindre voldsom, men kuglerne hørte han ikke pibe om ørerne så ofte som ved tragediens begyndelse langt mod vest.

For en strygende vind strøg de to sejlere forbi Lindesnes i godt en mils afstand. Mens han lå på dækket så flad som en fisk, tænkte Anders, at hvis det skulle gå galt, var han nu inden for signalstationernes sigte, og blev han skudt i sænk, ville der gå bud til dem derhjemme, at de intet havde at vente. Men skulle han gå i døden, så længe skuden kunne holde sig oppe, om han så ikke kom i havn før i Jædertragten? Tog han ikke fejl, kunne han nå skærgården uden for Arendal.

Fra alle signalstationer og fra højderne ude ved havet var hundreder af kikkerter rettet mod dette drama, som udspillede sig en mil fra land – det dukkede op i vest og forsvandt i øst: en kutter i jagende fart langs land forfulgt på livet løs af et af den tids stolteste lineskibe.

Større bevågenhed overfor norsk sømandsdåd har vel aldrig været vist hverken før eller senere, og tusinder af tilskuere blev kaldt frem af »Brittland«s dundrende kanoner, som hørtes ind over Agderfylkene på strækningen Lindesnes-Arendal.

Timerne gik, og Anders følte sig forvisset om, at afstanden var øget så meget, at han kunne skære lidt ind mod land, og nede ved Torungene var han så nær skærgården, at lineskibet ikke længere kunne holde hans kurs. Nu var vinden også løjet af, og søen var roligere, så det var på høje tid at stikke ind i skærgården. Men »engländeren« tog fortsat legen alvorligt. To både blev sat ud, og de fortsatte forfølgelsen inde mellem skærene. Anders var godt kendt indenskærs og havde

sin plan klar. Aldrig skulle »Haabet« falde i englændernes hænder. Han satte kurs mod Tromøy, og her sejlede han kutteren ind i en lavvandet vig, hvor lerbunden var blød, og hvor det ikke var muligt at få den ud før højvande.

De to fjendtlige både vendte tilbage til lineskibet – de ville muligvis ikke stifte bekendtskab med Arendals nye batterier. Det havde været en strid tårn for den stærke Anders Osmundsen. I stive 18 timer havde han været forfulgt af lineskibet, og 15 timer havde han tilbragt i liggende stilling, mens havet vaskede ind over dækket, og skuden slingrede i den høje sø. Arme og ben var ophovnede og blodige, knæene var hudløse, og kødtræverne hang fra hænderne, men liv og last var bjærget.

Glæden blev stor hjemme i bygderne, da folk hørte, at »Haabet« var kommet ind til Tromøy i god behold. Godt en uge senere lå skibet forankret i Kaaløysundet, og folk fik den nødvendige kornforsyning til vinteren.

Anders Osmundsens flugt var samtidig en kapsejlad, der længe var genstand for samtale både i by og på land. At en norsk kutter på en fragttur slår et af Englands lineskibe i kapsejlad, blev i sømandskredse og af marinesfolk betragtet som en sømandsdåd, man ikke kendte magen til. Forespørgsel om sagen kom fra flere kanter, bl.a. fra amtmanden i Lauvik, som kendte Anders personligt.

Ombord i lineskibet skal kutterens sejlads have vakt beundring, og skibschefen blev i folkemunde tillagt den udtalelse, at han kunne have indtaget en norsk fæstning med de kugler og krudt, han havde ofret på kutteren.

Sommeren 1810 fik Anders Osmundsen dannebrogordenen. Det blev fortalt, at der med ordenen fulgte en skrivelse, hvor der stod, at han modtog den fornemme dannebrogorden for den sømandsbedrift, han udførte i efteråret 1808 under hjemrejsen fra

Kort over Skagerrak med de farvande, hvor begivenhederne fandt sted. Uddrag af engelsk kort fra 1794. Kåløer er afmærket med cirkel.

Danmark med kornlast. Hvem der havde undertegnet skrivelsen, blev ikke fortalt. Det er heller ikke oplyst, om Anders bar ordenen, men flere af de gamle havde set den i hans hjem.

Hvor »Haabet« havnede til sidst, havde fortælleren ikke hørt, men i slutningen af krigsårene købte Anders en større skude, som var egnet til fragtsejlad. Om denne fortælles det, at da skudens tidligere ejer fra Spangreid sogn en morgen skulle ombord, sad der en ugle i mastetoppen. Det blev opfattet som et ondt varsel, og da ingen på gården senere ville vove livet i skuden, blev den lagt op i Mandalselven og sat til salg. Anders købte skuden og sejlede

i flere år uden uheld, men et efterår forsvandt han på havet med sit mandskab – to sønner og svogeren Bo Petter.

Anders Osmundsens enke, Elen, mente, hun havde fået et varsel på det tidspunkt, hendes folk forsvandt. Hun så dem ganske tydeligt om natten ved bryggen lige uden for vinduerne, blege og blå, og vandet drev af tøjet. Havde jeg haft almanak, plejede hun at sige, når hun fortalte om det, så havde jeg nu vidst, hvilken dag og time de gik bort.

Elen blev fattig på sine ældre dage, og hun mistede sit hjem. Hun besøgte ofte Kålø, hvor den daværende ejer tog godt imod hende. Hun var god til at fortælle om de

mange hændelser i krigsårene og om de lykkelige ungdomsdage i stuerne på Kaaløy sammen med mand og børn.

Så vidt den mundtlige tradition, men hvad siger de skriftlige kilder?

De skriftlige kilder

Anders Osmundsen blev født 1784 som nummer seks i en søskendeflok på syv, hvor fire døde i en ung alder. I 1804 overtog han gården efter sine forældre og fortsatte med fragtfart, fiskeri og landbrug som sin far. Han må have haft stor virkelyst, for efter som årene gik, arbejdede han sig op til at være en velstående mand. Han istandsatte gården og byggede på hovedbygningen, så det blev et toetagers sørlandshus med flere stuer og kamre. Han havde også tjenestefolk i sit brød.

Da krigen brød ud mellem Danmark/Norge og England, blev Anders tilknyttet den norske forsyningskommission (provideringsskommission), som blev oprettet for at skaffe korn og andre landbrugsprodukter til Norge samt opretholde postforbindelsen mellem de to dele af riget. I den forbindelse førte han to provideringsskonnerter, som vi har sikre kilder på. Men de er kun forsynet med nummer, så navn og skibets størrelse har man ikke kendskab til.

Første gang Anders Osmundsen omtales, er i et forhør, som blev afholdt på auditørens kontor ved Fredriksværn værft den 6. september 1809:

»Aar 1809 den 6te september blev paa auditorens contoир et forhør sadt, efter Herr Commandør C. Fabricius' ordre, for at modtage efternævnte norske søefolks forklaring – hvorda fremstod

Skipper Anders Osmundsen 25 aar gammel af Christiansands district, som forklarede at han førde en af ProvideringsCommissionens nybyggede skonnerter No 8, hvormed han gikk

fra Christiansand i July maaned for at gaae til Danmark efter korn. Deponent kom og lykkelig ned til Klitmøller, men da man ei der fikk ladning, gikk dep, med skonnerten til Wixøe, og efterat der have indtaget en ladning ruug og havre for st..gd? regning, bestemt til Christiansand, samt var medgivet 3de post-sekke, afgik dep, fra Wixøe den 8de augusty med god vind af V. og N.V. og efterat have faaet signall fra landet til at seile saaledes, fortsatte dep, reisen, men da dep, om morgenen den 9de aug. var ongefæhr 5,5 mile fra Flekkerøe ved Christiansand blev skonnerten taget mellem kl 1 og 2 af en engelsk slup-of-wahr, nemlig Avenger, comanderende og capitaine Withe.

Den bragte skonnerten samt dep, og mandskabet til Gothenberg, hvor man ankom den 12te aug. Ved ankomsten der blev dep, og hans mandskab ført om bord i et svensk fangeskib, hvor fra dep, rømte den 1ste september, tilligemed hans styrmand, ved at lade dem fire ned forud fra fangeskibet, og blev ført til land ved Gothenberg af en liden svensk baad som de havde bestilt om gestern kl 9.

Deponent og hans styrmand Hans Tønnesen, Svend Torgersen og Ole Olsen, der ligeledes rømte, og nu ere her nærværende, forblev i Gothenberg i skjule indtil den 3de september, da de fik anledning at komme med en svensk baad til nordenfor Strømstad, hvor de ankom i gaar morges. Der kjøbte de en gammel baad og dermed er her ankommet i dag.«

I samme forhør hedder det videre:

»Paa nedreisen og strax man havde ankret ved Klitmøller, kom en engelsk slup-of-wahr eller en fregatt seilende efter skonnerten, og satte 2 baade ud for at ville taget saavel deponents som de øvrige 4 skonnerter og en slup der laae, og alle tilhørde ProvideringsCommissionen.

Og da dep, ikke kunde komme til at skyde fra den skonnert han førde, fordie at de øvrige fahrtøyer laae i veyen, lod han bringe sit om

bord havende skyds, bestaaende af 1 liden 3 pundig canon og 1 haubitz om bord i den yderste skonnert No. 53 fra Risøer hvorfra saavel dep, som skipper Ellersen, der førde skonnert No. 53 skjød efter de 2de baade der blev sendt fra fregatten, og jagede dem tilbage. – Canonaden fra fregatten og skonnerten varede fra kl. 10 til kl 2¹/₂ eftermiddag, hvorved deponents skydts, som var medgivet fra Christiansand, formestendel blev tilintetgjort og fikk ende. Dette passerede den 25 july. Fregatten, efterat have skudt en deel kugler i land, seilede til søs. Der blev ingen mennesker beskadiget under affæren.«

Før Anders og hans mandskab blev taget til fange på hjemreisen fra Vigsø, var der ifølge forklaringen sket følgende:

»Paa overreisen fra Wixøe, og førende dep, blev taget, kastede dep, over bord forind de 3de postsække, der blev fastgjort ved varp-ankeret, med samt mantel og taxel hævet i søen, som canonen, haubitzen, gevæhrer og alt til forladninger, saa at intet deraf blev de engelske til pris, uden skibet og kornladningen, hvilket anledigede at dep, og hans styrmand ei beholdt mer end de usle klæder de havde med sig.«

Nu går der et par år, før man igen finder Anders Osmundsen nævnt i offentlige papirer, men der er ingen grund til at tro, at han sad uvirksom hjemme på Kåløy. Før vi går ind i de nye eskapader, han bliver involveret i, ser vi lidt på forhistorien til »Provideringsskonnert nr. 40«, som han overtager og fører helt til krigens slutning i 1814:

»Skipper Even Christensen, der førte prov. skon. No 40 gikk fra Fredriksvern den 20. april 1811 bestemt for Fladestrand i ballast, men ble den 21de om morgenen kl 5 – 2 mil av Skagen – tatt av »Hero« og den 22de innbrakt til Kongshavn – om kvelden den 24 kom inn nok en kutter og de ble liggende til den 25de kl. 3 da tre danske (vel norske) kanonbåter kom inn

og attackerte begge kutterene, hvorefter begge straks kappet sine ankertau og gikk seil.«

Christensen var om bord på »Hero« og fik ordre til at gå ned i det forreste lastrum. Kutterne havde 10 karronader og 30 mands besætning, hvoraf ti før angrebet blev taget op af nordmændene i en rekognosceringsbåd. »Hero« blev ramt under vandlinien, sådan at den måtte holde tre pumper i gang; den blev også meget beskadiget i riggen og mistede bovsprydet. Derefter undslap de norske provideringsskonerter, og No. 40 kunne igen gå ind i dansk-norsk tjeneste.

I skibsprotokol II, provideringskommissionen 1811-1814, bd. 49, kan vi følge No. 40 i den videre sejlads, idet Anders Osmundsen står opført som skipper og fører af regnskaberne fra 20. maj. Men før vi helt går over til Anders Osmundsens videre færd, så er der en post i regnskaberne på 500,13 Rd., som henviser til »August 26 pr. Omk.Cto Indgivet sit Regnskab for en Tour til Jylland paa hvilket Skibet blev taget men senere recapret, hvorefter Udgivt. Beløbe 500,13 Rd.«

Regnskaberne viser, at det for det meste er fragtture mellem norske byer fra Oslo i øst til Bergen i vest, men med enkelte ture til Nordjylland, og det er nu, vi kommer ind på den overfart, som er omtalt i folkeminderne i begyndelsen af denne artikel. Anders Osmundsen var på hjemtur fra Vigsø, da han blev overrasket af en fregat, som satte efter ham. Vi lader chefen for Arendalske Afdeling af Kanonflotillen, kaptajnløjtnant Dietrichson fortælle videre i sin rapport fra Rævesand den 28. november 1811:

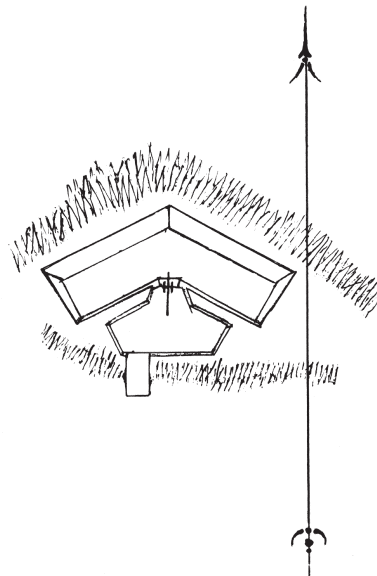
»Paa reisen til Christiansand, har havt en liden Fægtning, da jeg hørte Skud vestenfor. Den (fregatten) styrede derpaa østerefter med Force af Seil og jagede efter en Provideringsskonnert, som kom fra Søen og var da omtrent 1 a 1¹/₂ Mil fra Land tværs af Tromø Kirke. Vinden vestlig, stiv Kuling og høi sø. Skonner-

ten satte til hvad trekke kunde, og med godt fulde Seil holdt in paa Tromøen, men desuagtet halte Fregatten stærkt ind paa den, saaledes at den saa sig nødsaget til at sette paa Land paa Spornæs ved Tromø Kirke, og da var Fregatten den saa nær, at Kuglerne gikk over den. Fregatten sendte derpaa en Baad ind mod Landet, imidlertid søgte Kanonjollerne ud fra Mærdøs østre Gab, saalangt den høye søe vilde tillade, og ved et Skudd, som blev givet fra Kanonjollen Thygesen No 1, som var noget i Forveien heiste Fregatten Signal paa tvende Toppe, Hvorpaa Baaden strax søgte tilbage til den uden at have opnaaed sin Hensigt... Den landsatte Provideringsskonnert, ført av Skipper Anders Osmundsen, kommer fra Wixø med halv ladning af Kornvarer. Jeg sendte strax Mandskab til dens Hjælp for at faa den af.«

Fregatten, som forfulgte Anders Osmundsen, var »Venus«. Det ser imidlertid ud til, at »Venus« oprindeligt var den dansk/norske 44 kanoners fregat »Venus«, bygget 1805 og taget af englænderne ved angrebet på København i 1807. Det kan se ud, som den først blev omdøbt til »Levant« for så at få sit oprindelige navn tilbage. Den blev solgt i 1815. I Royal Navy står det at læse, at »Venus« under Captain Mc Kenzie K sejlede fra Cromarty 13. november 1811, passerede Neset (Lindesnes) i 20 sømils afstand og krydsede i Skagerrak til 1. december, da den ankrede på Vinga efter at have taget ni engelske krigsfanger om bord fra et norsk kartelskib, som var på vej dertil. Videre hedder det:

»Om eftermiddagen 27. november 1811 beskød den en kaper under land i nærheten av Merdøy med Kanoner og geværslaver. Det blev derpå sendt inn 2 væbnede båter for å ødelegge eller ta den. Men dette måtte oppgis da der kom flere kanonbåter ut og åpnet ild mot fregatten, dog uten å gjøre noen skade.«

Anders undslap endnu en gang og fortsatte med at sejle for provideringskommissionen.

Efter tabet af den danske flåde i 1807 blev der anlagt et net af batterier langs kysterne. Ved Vigsø blev der bygget ikke færre end fem i 1808. På tegningen ses batteri nr. 4, som var forsynet med en 18pundig kanon. Ammunitionen var dels i en kasse ved batteriet og dels i en jordhytte noget fra batteriet.

Den 28. januar 1812 står der at læse: »Anders Osmundsen af Kollesund, Skipper førende den norske Providerings skonnert No. 40. Er Udnevnt til Dannebrogsmænd den 28. Januari 1812. Dekorajonen er tilsendt Generalmajor v. Bulow den 10 februar s. A. Har aflagt skriftlig Eed den 16 Maj 1812.«

Da krigen var ovre og sejladsen for provideringskommissionen var afsluttet, købte Anders Osmundsen »Anne Golene«, en slup på 3 kommercælæster, bygget i Mandal 1815 for Johannes Osmundsen Spangreids regning, men allerede året efter blev den solgt til Anders Osmundsen, som var reder og fører. Han fortsatte sejladsen til Danmark, som han tidligere havde praktiseret. Men i skibslisterne ser det ud til, at »Anna Golene« forliste på den jyske kyst 1824. Samme år anskaffede han sig et nyt fartøj »Haabets Anker«, slup på

3,5 kommércelæster, bygget i Harkmark. Fortsat står Anders Osmundsen som ejer og fører frem til, han forliser på en hjemrejse fra Danmark i 1826, med tab af hele mandskabet: Anders Osmundsen, Kaaløsund, Ole Wilhelm Andersen, Kaaløsund og Sven Thoresen, Roe.

Som følge af forliset kommer Kåløy på auktion, og hans kone Elen sælger sin part, men da den anden søn også dør i 1833 mister hun alt og kommer på legd, det vil sige, at hun bor en vis tid på forskellige gårde. Det siges, at hun fra tid til anden tog sig en tur ud på højen for at se mod Kåløy og mindes de lykkelige dage. I forbindelse med en sådan tur fandt de hende død i udmarken mellem Osnes og Kvistedal.

Herefter går Kåløy ind i en anonym tid med skiftende ejere, før der i 1843 kommer en ny »Danmarksfarer«, Tønnes Tønnesen, som på ny genopbygger gården og opkøber flere omkringliggende øer. Han sejler for det meste på Limfjorden til garverierne med leverancer af egebark, men også med materialer, som bliver leveret i samme område, blandt andet Thisted. Men hans historie må

vi have til gode, da det vil føre for vidt i denne omgang. Men som vi kan se, så var der ikke stor afstand mellem succes og fallit for dem, som tjente til livets ophold ved og på havet.

Uddrag af Henrik Ibsens digt om Terje Vigen:

Så lakked og led det til krigens år
i attehundred og ni.
Endnu går sagn om de trængselskår,
som folk da stedtes i.
Engelske krydsere stængte hver havn,
i landet var misvækst og nød,
den fattige sultede, den rige led savn,
to kraftige arme var til ingen gavn,
for døren stod sot og død.

Oskar Kaaløy

Født 1964. Historieinteressert bådebygger med søfart og fiskeri som særlige interesseområder.

Kilder

Berge, A.: Listerlandets kystværn og kaperfart 1807 – 14. Tønsberg 1914.

Fuglevik, Laurtis: Innsamlede folketraditioner 1880 årene.

Larsen, N. A.: Fra krigens tid 1807-14 – Bidrag til den norske marines historie. Christiania 1878.

Kaaløy, Oskar: Kåløy en kystgårds utvikling. Mellomfagsoppgave i historie 1994.

Norge Riksarkivet: Justisprotokoll 1739 – 1809, fol 257b – 259a.

Norge Riksarkivet: Skipperbok II, Provideringskommissionen 1811-1814, bd 49.

Norge Statsarkivet: Gårdsarkiv dep 933 ff.

Olafsen T. K., Kommandørkaptein: Justitsen og sjøfolks innsats i 1807-1814. Marinebiblioteket. København KRH. A. II. A. 1807-14.

Ordenskapitelet: Danebrogsmænd, Christian VIII's palæ, Amalienborg.

Slettan, Bjørn: Konsulent ved oversetting av eldre dokumenter.

Tønnesen, Jon N.: Kaperfart og skipsfart 1807-14. J. W. Cappelens Forlag 1955.